

УДК 343.132

А.З. СОРОКА, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

ЩОДО ПЛАНУВАННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН

Ключові слова: планування, слідчі дії, іноземні громадяни

Ще декілька десятиліть назад учені-криміналісти та практики надавали великого значення своєчасній організації та правильному плануванню проведення слідчих дій. Немало публікацій минулих років були присвячені саме цій тематиці, зокрема праці А.М. Васильєва, Г.А. Воробйова, Л. П. Дубровицької, А.М. Ларіна, А.М. Лузгіна, Г. М. Муд'югіна, М.А. Якубовича та ін. [1–5]. Від правильного розуміння структури слідчої дії та чіткого виконання криміналістичних рекомендацій на усіх етапах її проведення залежить майбутній її результат.

Для того, щоб успішно розслідувати злочин, слідчий (дознавач) повинен визначити не тільки повний перелік слідчих дій та інших заходів, а також черговість і строки їх проведення, але й чітко уявляти, які питання, в якій послідовності необхідно з'ясувати, та які тактичні прийоми необхідно застосувати. Усе перераховане вище не може бути здійснено у повній мірі без завчасного та якісного планування.

На важливість планування слідчих дій вказується у ряді робіт, присвячених загальній теорії криміналістичної тактики [6, с.270–271; 7, с.325; 8, с.288–289; 9, с.17]. У цих працях питання планування окремих слідчих дій розглянуте як рекомендація органам розслідування. Однак, на нашу думку, можливість вибору особою, що готується до проведення слідчої дії, планувати її завчасно і в якому об'ємі, чи не планувати взагалі, не може не позначитися на якості та повноті, як проведе-

ної окремої слідчої дії так і усього розслідування в цілому.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів планування слідчих дій за участю іноземних громадян на матеріалах органів охорони державного кордону. Новизна даної розробки полягає у тому, що це перше наукове дослідження особливостей планування окремих слідчих дій за участю іноземних громадян. Отримані результати можуть слугувати рекомендаціями органам розслідування та стати поштовхом для подальшої поглибленої наукової розробки питань пов'язаних із особливостями організації і тактики слідчих дій за участю громадян іноземних держав.

Опитування 44 дізнавачів органів охорони державного кордону показало наступні результати:

- з 22,72 % дізнавачів із стажем роботи на посадах, пов'язаних із реалізацією кримінально–процесуальних повноважень, який не перевищує 3 роки, зажди планують проведення слідчих дій – 4,54 %, часто планують – 9,08 %, іноді або взагалі не планують – 9,08 %;
- з 47,72 % дізнавачів із стажем роботи на посадах, пов'язаних із реалізацією кримінально–процесуальних повноважень, який не перевищує 5 років, зажди планують проведення слідчих дій – 11,36 %, часто планують – 15,9 %, іноді або взагалі не планують – 20,45 %;
- з 27,27 % дізнавачів із стажем роботи на посадах, пов'язаних із реалізацією кримінально–процесуальних повноважень, який не перевищує 10 років, зажди планують проведення слідчих дій – 6,81 %, часто планують – 4,54 %, іноді або взагалі не планують – 15,9 %;
- з 2,27 % дізнавачів із стажем роботи на посадах, пов'язаних із реалізацією кримінально–процесуальних повноважень, який перевищує 10 років, 2,27 % часто планують проведення слідчих дій.

Даний аналіз свідчить, що 22,71 % опитаних завжди планують проведення слідчих дій, 31,79 % – часто, 45,43 % – іноді або взагалі не планують. При цьому, 29,53 % дізнавачів із стажем роботи на посадах, пов'язаних із ре-

лізацією кримінально-процесуальних повноважень не більше 5 років, іноді або взагалі не планують проведення слідчих дій. Враховуючи те, що майже третина опитаних дізнавачів, які відмовляються від планування слідчих дій, являються молодими фахівцями, така практика є не зовсім виправданою з огляду на участь у слідчих діях іноземних громадян, що є характерним для діяльності органів охорони державного кордону.

Окрім цього, особливо під час проведення вербальних слідчих дій, як правило, опрацьовується значний обсяг інформації, з'ясовується широке коло питань, що входять у предмет доказування, з окремими запитаннями необхідно завчасно ознайомити перекладача та ін. Усе це не можна виконати без ретельного планування. Що стосується форми планування слідчих дій проводять в усній формі, що також не може не позначитися на майбутніх результатах й ефективності слідчих дій.

Як слушно зауважують О.І. Александрова та І.І. Когутич, плануванням, безумовно, повинно охоплюватися не тільки все розслідування в цілому, але й кожна слідча дія. Досить часто слідчі дії за участю іноземних громадян являються неповторними. Тому, втрата доказової інформації, суперечності у справі, помилки в оформленні процесуальних документів та інші недоліки, які являються результатом недосконалого планування, – можуть виявитись згодом неусувними і такими, що створять прогалини в матеріалах розслідування [10, с.7; 7, с.845].

Ми погоджуємося з В.П. Антіповим, який вважає, що потреба у письмовому плануванню окремих слідчих дій виникає не завжди. Прості слідчі дії можна провести без розробки письмового плану [11, с.98]. Однак у випадку участі у слідчій дії іноземного громадянина, що створює для особи, яка проводить розслідування, певні труднощі організаційного та тактичного характеру, письмове планування слідчої дії повинно стати необхідністю.

Планування слідчих дій, як і планування усього розслідування в цілому, повинно бути

індивідуальним і динамічним. Індивідуальним тому, що в кожному конкретному випадку хід слідчої дії своєрідний. Дізнавач не може точно передбачити, як буде поводити себе допитуваний, що, як і при яких обставинах буде виявлено при обшуку, огляді тощо.

Проведені у підрозділах дізнання органів охорони державного кордону дослідження з питань планування слідчих дій виявили типові недоліки та прорахунки, які викликають труднощі при проведенні слідчих дій, а іноді й заважають якісному проведенню слідчих дій за участю іноземних громадян.

До них відносяться:

- формулювання типових запитань без урахування особливостей конкретних злочинів. Як наслідок, певні обставини справи встановлюються в ході проведення слідчої дії спонтанно та не систематизовано;

- відсутність систематизованої вихідної інформації про злочин, що призводить до шаблонності та формалізму при плануванні та проведенні слідчої дії;

- відсутність тактичної розробки проведення слідчої дії, що призводить до неповного виконання завдання, яке стояло перед слідчою дією, а іноді проведена слідча дія взагалі може не дати результату;

- необґрунтована обмеженість слідчих версій, що перевіряються в ході проведення слідчої дії.

А тому, на нашу думку, планувати слідчу дію за участю іноземних громадян необхідно у кожному випадку. А по таким слідчим діям, як допит, очна ставка, відтворення обстановки й обставин події таке планування повинно проводитися обов'язково у письмовій формі. Такий план носить разовий характер, його складання охоплює порівняно невеликий проміжок часу.

План окремої слідчої дії, на думку Р.С. Белкіна, окрім завдань, місця та часу проведення, повинен містити:

- інформацію про осіб, у відношенні яких проводиться процесуальна дія, а також про об'єкти, з приводу яких або на яких вона проводиться;

– вказівка на наявні докази, необхідність у використанні яких може виникнути при проведенні процесуальної дії або які відносяться до обставин, з приводу яких вона проводиться;

– вказівка на прийоми використання цих доказів, а також оперативної інформації, якщо вона є в наявності у особи, яка проводиться слідчу дію;

– вказівка на тактичні прийоми проведення процесуальної дії, черговість їх застосування з урахуванням можливого розвитку ситуації, а також на необхідні технічні засоби [12, с.485].

На думку Г.М. Мухіна та Д.В. Ісютіна-Федоткова, план окремої слідчої дії повинен містити:

– організаційно-підготовчі заходи (визначення місця, часу проведення слідчої дії, кола учасників, науково-технічних засобів, що плануються використовувати);

– питання (обставини та факти), які підлягають встановленню у ході слідчої дії;

– перелік технічних прийомів, які плануються застосовувати;

– перелік доказів та способів їх пред'явлення;

– прийоми фіксації ходу і результатів слідчої дії [13, с.119].

П.Д. Біленчук вважає, що планування окремої слідчої дії повинно включати таке:

– визначення мети слідчої дії (перелік обставин, які потрібно встановити, та питань, на які необхідно отримати відповіді);

– встановлення (вибір) конкретних ресурсів – інформаційних, психологічних, технічних, що є у слідчого, та визначення їх співвідношення з конкретною метою, якої необхідно досягти;

– безпосередня розробка організаційно-тактичного змісту слідчої дії із визначенням послідовності застосування тактичних прийомів, тактичних комбінацій та операцій [9, с.17].

Керуючись розробкам криміналістичної науки, з урахуванням участі у слідчій дії іноземного громадянина, в плані проведення окремої слідчої дії повинні бути відображені:

– чітка мета та завдання слідчої дії;

– питання, що підлягають встановленню;

– точний час проведення слідчої дії;

– місце її проведення;

– коло осіб, які будуть надавати допомогу дізнавачу при проведенні слідчої дії; розподіл обов'язків між ними;

– технічні засоби, які будуть застосовуватися при проведенні слідчої дії для фіксації її ходу і результатів (валіза дізнавача, валіза криміналіста, диктофон, відеокамера тощо);

– тактичні прийоми, що будуть застосовуватися, а також порядок їх застосування;

– тактика фіксації ходу і результатів слідчої дії;

– нетаємні оперативно-розшукові заходи, які необхідні для успішного проведення слідчої дії.

Форма та зміст плану підготовки й проведення тієї або іншої слідчої дії можуть бути різними. Вони визначаються особою, яка проводить слідчу дію, видом слідчої дії, проведення якої планується, та індивідуальних особливостей її учасників.

Із урахуванням результатів опитування практичних працівників органів охорони державного кордону найбільша складність виникає при організації та проведенні допиту, очної ставки та відтворення обстановки й обставин події за участю іноземних громадян. 43,18 % опитаних дізнавачів пов'язують це з великим обсягом інформації, яку треба опрацювати як в ході підготовки, так і при безпосередньому проведенні слідчої дії. 63,63 % респондентів вказують на наявність мовного бар'єру у спілкуванні з іноземним суб'єктом під час проведення слідчої дії та наявність третіх осіб – перекладачів; соціально-психологічними особливостями особи іноземного громадянина-учасника слідчої дії. 38,63 % – із особливостями розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням державного кордону (здійснення розслідування в умовах неочевидності, протидії розслідуванню з боку злочинних елементів тощо).

В криміналістичній літературі рекомендуються різні форми письмового плану допиту

або очної ставки, однак сутність їх з деякими особливостями одна [14, с.50–52; 15, с.109–110; 16, с.223; 17, с.276]. У плані повинні бути відображені обставини, що підлягають встановленню у ході допиту або очної ставки, наявні у справі матеріали, сформульовані запитання допитуваному та тактичні прийоми, які будуть застосовуватися в ході проведення слідчої дії.

Головним чином, даний план повинен відображати зміст тактики: запитання допитуваному (ним) та тактичні прийоми, які будуть застосовуватися з урахуванням різних слідчих ситуацій. При цьому підготовка до допиту або очної ставки полягає у визначенні не тільки змісту тактичних прийомів, але й їх послідовності.

Найбільшу складність при складанні плану допиту або очної ставки викликає формулювання запитань – необхідно формулювати тільки основні питання, які складають основу даних слідчих дій.

З урахуванням участі у допиті іноземного громадянина, який не володіє мовою кримінального судочинства є необхідність завчасного ознайомлення перекладача із запитаннями, які будуть ставитись допитуваному; ознайомлення із матеріалами, які відносяться до предмету допиту; роз'яснення перекладачу юридичних та інших термінів тощо [18, с.119–120].

При плануванні і проведенні допиту дізнавач повинен враховувати не тільки відповідні криміналістичні рекомендації, але й з урахуванням наявних у матеріалах кримінальної справи відомостей про допитувану особу – іноземного громадянина, уявляє моделі можливих ситуацій при допиті, і з урахуванням цих моделей розробляє тактику допиту, яка при необхідності може бути відкоригована під час проведення слідчої дії.

Успішному проведенню відтворення обстановки й обставин події також сприяє її завчасне планування [19, с.88; 20, с.326; 21, с.208]. З урахуванням проведених підготовчих заходів дізнавач повинен скласти детальний план проведення даної слідчої дії, який, як правило, складається з трьох основних частин:

- перелік підготовчих заходів;
- опис порядку проведення слідчої дії;
- запис про способи та порядок фіксації ходу і результатів слідчої дії.

Зміст плану підготовки та проведення відтворення обстановки й обставин події включає:

а) мету відтворення обстановки й обставин події, перевірку показів, встановлення механізму злочину тощо;

б) умови проведення даної слідчої дії, місце, час, обстановку на місці проведення, предмети та технічні засоби, які будуть використовуватися;

в) перелік осіб, участь яких у проведенні відтворення обстановки й обставин події необхідна або бажана;

г) заходи з підготовки до проведення слідчої дії;

д) порядок проведення відтворення обстановки та обставин події, які питання і в якій послідовності повинні бути з'ясовані; зміст та черговість дій дізнавача та інших учасників слідчої дії; коли, як і які використовувати тактичні прийоми.

Це основна, найбільш важлива частина плану. Визначивши вид відтворення обстановки й обставин події, особа, яка проводить слідчу дію, повинна докладно описати її організацію, що дозволить ефективно провести слідчу дію та отримати позитивні результати.

В залежності від складності кримінальної справи, індивідуальних навиків та здібностей дізнавача план може бути деталізований по-різному. Однак, доречною є думка, що «чим детальніше буде розроблений план, тим ефективніше він буде здійснюватися: буде забезпечуватися оптимальна послідовність та ритмічність слідчих дій, кожна з яких організаційно та оперативно підготовлена, у ході їх не потрібно втрачати часу на продумування порядку та формулювань запитань, на пошук матеріалів, науково-технічних та додаткових засобів і т.п.» [1, с.59].

Як підсумок треба зазначити, що ефективність проведеної слідчої дії за участю іноземних громадян залежить від ретельного її пла-

нування. Для дізнавачів органів охорони державного кордону, які мають незначний досвід проведення слідчих дій за участю іноземного елемента, у зв'язку з широким переліком обставин, що підлягають встановленню у кримінальній справі, та у зв'язку з проведенням слідчої дії із залученням перекладача є необхідним обов'язкове планування слідчої дії у письмовій формі. Даний план не повинен бути шаблонним, оскільки кожна слідча дія являється унікальною і неповторною, а особистісні характеристики кожного іноземного громадянина, які треба враховувати при плануванні і проведенні слідчої дії, являються індивідуальними.

Задля удосконалення організації та планування слідчих дій за участю іноземних громадян слід оптимізувати форми та способи організації та планування слідчих дій; розробити алгоритм та методичні рекомендації слідчим та дізнавачам стосовно особливостей планування слідчих дій за участю перекладача, а також форм письмових планів для проведення окремих слідчих дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.
2. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград : ВШШ МВД СССР, 1984. – 240 с.
3. Васильев А. Н. Планирование расследований преступления / Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. – М. : Госюриздат, 1957. – 199 с.
4. Воробьев Г. А. Планирование судебного следствия / Г. А. Воробьев. – М., 1978. – 80 с.
5. Лузгин А. М. Планирование расследования / А. М. Лузгин, Л. П. Дубровицкая. – М., 1977. – 256 с.
6. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лісиченко, Н. І. Кліменко та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
7. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій / І. І. Когутич. – К. : Атіка, 2008. – 888 с.
8. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с.
9. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2007. – 512 с.
10. Александрова О. И. Расследование уголовных дел с участием иностранцев (вопросы тактики и организации расследования) : учеб. пособие / О. И. Александрова. – СПб. : Европейский дом, 2002. – 64 с.
11. Антипов В. П. Планирование расследования нераскрытых преступлений / В. П. Антипов. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2002. – 144 с.
12. Аверьянова Т. В. Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА–М), 2000. – 990 с.
13. Мухин Г. Н. Криминалистика : учеб. пособие / Г. Н. Мухин, Д. В. Ксютин-Федотков. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – 227 с.
14. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 1999. – 157 с.
15. Настільна книга слідчого : наук.–практ. видання [для слідчих і дізнавачів] / М. І. Панов, В. Ю. Шепітко, В. О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
16. Криминалистика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Спарк, 2000. – 687 с.
17. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно–структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.
18. Щерба С. П. Переводчик в российском

уголовном процессе : научно–практическое пособие / С. П. Щерба. – М. : Изд-во «Экзамен», 2005. – 416 с. (Серия правоохранительные органы).

19. Белоусов В. И. Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования : науч.-практ. пособие / В. И. Белоусов, А. И. Натуга. – М. : Изд-во «Юрлитинформ»,

2006. – 144 с.

20. Руководство для следователей / под общ. ред. В. В. Мозякова. – М. : Изд-во «Экзамен», 2005. – 912 с.

21. Колмаков В. П. Радянська криміналістика (криміналістична техніка і слідча тактика) / В. П. Колмаков ; за заг. В. П. Колмакова. – К. : Вид-во «Вища школа», 1973. – 275 с.

Soroka A. Z. Щодо планування окремих слідчих дій за участю іноземних громадян / А. З. Сорока // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 956–961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11cazuig.pdf>

Досліджено практику органів охорони державного кордону України та наукову літературу щодо планування слідчих дій за участю іноземних громадян. Розглянуті питання щодо необхідності обов'язкового письмового планування слідчих дій за участю іноземних громадян та відпрацьовані оптимальні форми планів проведення окремих слідчих дій.

Soroka A.Z. О планировании отдельных следственных действий с участием иностранных граждан

Исследована практика органов охраны государственной границы Украины и научная литература по планированию следственных действий с участием иностранных граждан. Рассмотрены вопросы необходимости обязательного письменного планирование следственных действий с участием иностранных граждан и отработанные оптимальные формы планов проведения отдельных следственных действий.

Soroka A.Z. On the Planning of Individual Investigative Activities Involving Foreign Nationals

Practice of the State Border of Ukraine and the scientific literature on planning investigative actions involving foreign nationals is investigated. Questions on the need for writing planning investigative actions involving foreign citizens and optimal plans for some form are considered.

Форум ПР